

УДК 378.014-048.77:[792.83:793.31]:7.038.53(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-13>

Тетяна ЛУГОВЕНКО,
orcid.org/0000-0001-7691-3162
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри хореографії
Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтва
(Київ, Україна) *t.luhovenko@kmaest.edu.ua*

ПЕРФОРМАТИВНЕ МИСТЕЦТВО ТА НАРОДНО-СЦЕНІЧНА ХОРЕОГРАФІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ НЕВДАЛИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ?

Останнім часом в освітній спільноті з новою силою розпалюється дискурс стосовно перформативного мистецтва. Приводом до таких обговорень став «Проект нового переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти», який було запропоновано до громадського обговорення Міністерством освіти та науки з 08.08.2023 по 11.12.2023 року. Відповідно цього проєкту в галузі знань «Мистецтво та гуманітарні науки», на відміну від образотворчого та музичного мистецтва, місця для хореографії не знайшлося взагалі, але це питання для подальшого діалогу, саме так, як і куди поділася «Культура» з галузі знань (Проект нового переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти, 2024:1).

Також, виходячи з цього документу, а саме з «Таблиці відповідності», хореографія та сценічне мистецтво відтепер відноситься, за новим переліком галузі знань та спеціальностей, до перформативного мистецтва (Таблиця відповідності, 2024:2).

Завдяки посиленому та небайдужому обговоренню цього проєкту, не тільки в освітній спільноті країни, були враховані зауваження та пропозиції більш ніж 1500 респондентів. (Звіт про громадське обговорення проєкту постанови Кабінету Міністрів України, 2024:2). Однак, цей посередній документ (він не має ні номеру, ні підпису), пред'явлений громадськості, підтверджує тільки кількість респондентів, але ніяк не відображає сутність звернень. Таким чином, його можна вважати не офіційною відповіддю МОН, а звітом про роботу обчислення звернень. Враховуючи величезну кількість звернень представників академічної спільноти до розробників «Проекту нового переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти» слід розглянути суть звернень та зауважень надісланих до МОН України.

Ключові слова: народно-сценічна хореографія, перформанс, перформативне мистецтво, спеціальність «Хореографія».

Tetyana LUGOVENKO,
orcid.org/0000-0001-7691-3162
PhD in Arts,
Associate Professor at the Department of Choreography
Kyiv Municipal Academy of Circus and Performing Arts
(Kyiv, Ukraine) *t.luhovenko@kmaest.edu.ua*

PERFORMANCE ART AND FOLK-STAGE CHOREOGRAPHY: REALITY OR FAILED EXPERIMENT?

Recently, the discourse about performative art has been rekindled in the educational community. The reason for such discussions was the «Project of a new list of fields of knowledge and specialties, according to which candidates of advanced and professional pre-higher education are trained», which was proposed for public discussion by the Ministry of Education and Science from 08.08.2023 to 11.12.2023. According to this project in the field of knowledge «Arts and Humanities», unlike fine and musical arts, there was no place for choreography at all, but this is a question for further dialogue, exactly how and where did «Culture» go from the field of knowledge (Project of the new of the list of fields of knowledge and specialties, according to which applicants of advanced and professional pre-higher education are trained, 2024:1).

Also, based on this document, namely the «Correspondence Table», choreography and stage art now belong, according to the new list of fields of knowledge and specialties, to performative art (Correspondence Table, 2024:2).

Thanks to the intensified and dedicated discussion of this project, not only in the educational community of the country, the comments and suggestions of more than 1,500 respondents were taken into account. (Report on the public discussion of the draft resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 2024:2). However, this mediocre document (it has neither a number nor a signature), presented to the public, confirms only the number of respondents, and does not reflect the

essence of the appeals. Thus, it can be considered not an official answer of the Ministry of Education and Culture, but a report on the work of calculating appeals.

Taking into account the huge number of appeals from representatives of the academic community to the developers of the «Project of a new list of fields of knowledge and specialties, according to which candidates of advanced and professional pre-higher education are trained», the essence of the appeals and comments sent to the Ministry of Education and Culture of Ukraine should be considered.

Key words: folk stage choreography, performance, performative art, specialty «Choreography».

Постановка проблеми. Серед 1500 респондентів до обговорення долучилися: Офіс Президента України, Комітети Верховної Ради України та Народні депутати України, Кабінет Міністрів України, органи виконавчої влади та їхні структурні

підрозділи, заклади вищої та фахової передвищої освіти, Національна академія наук, наукові установи, викладачі, науковці та їх колективні звернення.

Зокрема, науково-педагогічний склад кафедри хореографії Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв надіслав «Лист-звернення» до МОН України. У зверненні було зазначено, що у запропонованому проєкті переліку галузей знань і спеціальностей, за якими буде здійснюватися підготовка здобувачів вищої освіти, неабиякого занепокоєння викликала відсутність галузі знань 02 Культура і мистецтво. Було зауважено, що культура нації – це не лише демонстрація її освіченості, моральності та свідомості, це показник її сили та незалежності. Смерть культури – це смерть нації. Такі наслідки в епоху війни та збереження культурного надбання нашої країни знищують можливість до професійного формування культурних цінностей в Україні, бо орієнтовані на європейську систему, що створює відчуття «однотипності». Таким чином, зникає галузь знань «Культура і мистецтво», що є ключовим показником ідентифікації української нації за яку ведеться кровопролитна війна.

Ще більш болючим є відсутність спеціальності «Хореографія». Адже, хореографія – це універсальний суспільний феномен, що сприяє глибокому усвідомленню своєрідності кожної нації, який формує ідентичність, самобутність та неповторність українського хореографічного мистецтва на світовій арені.

Цілком логічним є питання збереження спеціальності «Хореографія», яка зарекомендувала себе, як самостійна, незалежна спеціальність, як унікальний мистецький феномен, яка покликана формувати умови для вивчення теорії та практики хореографічного мистецтва й освіти. Підготовка фахівців у сфері хореографії: виконавського мистецтва, балетмейстерської, викладацької, методичної діяльності у сфері початкової, профільної, фахової передви-

щої та вищої мистецької освіти в Україні широко оцінена не тільки в Україні, а й в країнах ЄС. Наша танцювальна культура, а відповідно і рівень освіти за спеціальністю «Хореографія» відрізняється від загальноприйнятих форм у Європейському просторі і завжди демонструє гарні результати за межами нашої країни. І якщо в доопрацьованому переліку галузі знань до найменування «Мистецтво та гуманітарні науки» додали слово «Культура», то зі спеціальністю «Хореографія» такого дива не сталося (Про внесення змін до Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, 2024 : 2).

Аналіз досліджень. Ліквідація спеціальності «Хореографія» та об'єднання її зі «Сценічним мистецтвом» у новій спеціальності «Перформативне мистецтво», викликає низку питань і спонукає дослідити такі поняття, як «перформанс» та «перформативне мистецтво». Історію виникнення та трансформації перформансу, а також його розвиток в Україні розглядав український художник, кандидат мистецтвознавства Гліб Вишеславський (Вишеславський, 2019 : 77-102). Складність і неоднозначність явища сучасної культури «перформанс» досліджувала докторка мистецтвознавства Руслана Безугла (Безугла, 2020 : 18-26). Докторка філософських наук Галіна Меднікова у своєму дослідженні акцентує увагу на тому, що перформативне мистецтво виражається у «...активному залученні всієї суб'єктно-тілесної природи митця в художньому процесі та безпосереднє переживання глядачами самого процесу творчості як катарсичного акту» (Меднікова, 2022 : 194-200). Особливості перформативних практик в рамках сучасної культури присвятила своє дослідження докторка мистецтвознавства Катерина Станіславська (Станіславська, 2015 : 154-160).

Мета статті – проаналізувати створення нової спеціальності «Перформативне мистецтво», визначити місце народно-сценічної хореографії у перформативному мистецтві, акцентувати увагу на важливості збереження спеціальності «Хореографія» у переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої мистецької освіти.

Виклад основного матеріалу. Відповідь на питання коректності віднесення лише хореографії

та сценічного мистецтва, на думку МОН, до перформативного, опосередковано була надана у звіті про громадське обговорення генеральним директором директорату фахової передвищої, вищої освіти паном Олегом Шаровим. На його думку, такі радикальні кроки в українській освіті вимагає євроінтеграція яка, в свою чергу, потребує змін та адаптації вищої освіти України з країнами ЄС. «Приєднання до системи європейської статистики вимагає реструктуризації системи галузей знань і спеціальностей. Цей проект Постанови є наступним кроком до наближення Переліку галузей знань та спеціальностей на основі МСКО, в першу чергу чітко зіставляючи галузі» – пише він. (Звіт про громадське обговорення проекту постанови Кабінету Міністрів України, 2024 : 1).

Маючи такі факти, перед якими державні установи ставлять освітню спільноту, хотілось би розглянути взаємозв'язок між перформативним мистецтвом та освітньо-професійною програмою з хореографії, зокрема народно-сценічною, яка є не останнім і окремим елементом української культури.

Для початку, щоб розібратися, так яким же чином народно-сценічна хореографія відноситься до перформативного мистецтва, треба визначити що таке «перформанс», а що таке «перформативне мистецтво». Наукові дослідження, які торкаються означених понять вже підіймали багато науковців. Наприклад, український художник, кандидат мистецтвознавства Гліб Вишеславський в своїй статті ретельно дослідив «акціонізм і його термінологічну базу», де особливу увагу приділив «перформансу як важливому прояву художнього акціонізму ...» (Вишеславський, 2019 : 78) та простеживши шлях визначення його скрізь роки, з'ясував що перформанс у 1980-х роках ХХ століття під впливом медіа та театру втратив свою специфіку та перетворився на акціонізм «...перетнув видові межі мистецтв» (Вишеславський, 2019 : 94). Дослідження докторки мистецтвознавства Руслани Безуглої стосовно терміну «перформанс» доводить, що «...вичерпне обґрунтування його змісту поки відсутнє, тому можливо послуговуватися лише номінальним визначенням» (Безугла, 2020 : 23). Докторка мистецтвознавства Катерина Станіславська в своєму дослідженні, розглядаючи особливості перформативних практик сучасної культури, дійшла висновку, що «до оцінки перформативних (акціоністських) практик не можна підходити з позицій класичної естетики» (Станіславська, 2015 : 159). Меднікова Галина, докторка філософських наук у своїх наукових пошуках про перформативне мистецтво, доволі чітко описує різницю між перформативним мис-

тецтвом та традиційним, наголошуючи, що «Особливістю перформативного мистецтва є те, що воно стає полем експерименту, пошуком новизни шляхом експерименту та визволення мистецтва від старих форм» (Меднікова, 2022 : 197).

Словники дають тлумачення поняття перформансу де схожі тільки перші визначення, що це є формою мистецтва, або сучасного мистецтва, а далі йдуть різночитання.

Наприклад, за визначенням Словника UA поняття «перформанс» – форма мистецтва, ... яка «забезпечує поняття репрезентації (подання життя через мистецтво) заради безпосереднього проживання; він радикально відрізняється від класичного твору мистецтва, але в ньому можуть бути акцентовані різні підстави цієї відмінності – тимчасова тривалість, провокативність, соціальність, ігровий аспект, тому перформанси можуть виражати зовсім різні естетичні програми» (Словника UA).

Словник іншомовних слів трактує поняття (з англ. *performance* – виконання, вистава) як, одна з форм сучасного мистецтва, в якій обов'язковими елементами твору є час, простір, тіло виконавця і його взаємодія із аудиторією (Словник іншомовних слів).

З першим трактування терміну «перформанс» можна змиритися, «забезпечує поняття репрезентації», але стосовно «...радикально відрізняється від класичного твору» жодного збігу. Так, народно-сценічна хореографія теж рухається вперед, вона шукає нові форми такі як, наприклад, інтерпретація фольклору, але це не народно-сценічна хореографія. Інтерпретація фольклору є окремим видом, заснованим на з'єднанні та знаннях двох хореографічних напрямків (народно-сценічного танцю та сучасного, народно-сценічного танцю та бального, народно-сценічного танцю та класичного). Тобто школа народно-сценічної хореографії вже давно сформована як і школа класичного танцю, і є основою для розвитку нових стилів та напрямків. Сталою, класичною, народно-сценічною хореографічною школою що є базою, знання та володіння якої є основою для подальшого сучасного розвитку хореографічного мистецтва.

В другому трактуванні, можна поговорити лише про переклад з англійської мови, бо про «сучасне мистецтво» вже сказано. «Виконання» – таке розширене поняття, що його можна пристосувати до будь-якого виду діяльності, навіть до тих, які не мають відношення до мистецтва. Наприклад, Руслана Безугла у своїй статті, посилаючись на попередні розробки науковців, наголошує, що «в мові-оригіналі іменник *performance* має декілька значень, які досить складно пов'язати з будь-якою творчою

діяльністю. Наприклад: *performance of processor* (продуктивність процесора), *linguistic performance* (використання мови), *performance bond* (гарантія виконання зобов'язань), *school performance* (успішність в школі) тощо» (Безугла, 2020 : 19).

На сьогодні формулювання терміну «перформативне мистецтво» поки не визначено ні в словниках ні в українській Вікіпедії, але в Кембриджському словнику (*performing art*) перекладається, як виконавське мистецтво (Кембриджський словник).

Рухаючись далі в рамках дослідження термінів від «перформансу» до «перформативного мистецтва» у колі вчених, дослідження яких торкалися питань перформансу, вже сформовано таке поняття як мистецька дія.

Наприклад, докторка наук Катерина Станіславська в своєму науковому дослідженні дуже ретельно розглядає такі поняття, як перформативність, перформативні практики, перформанс та мистецтво дії. Всі вони мають свої відмінні риси, але розподіл вченими понять мистецької дії на *performing art* та *performance art* привертає увагу в розрізі наших пошуків. В першому випадку це – перформативне мистецтво (всі види сценічного мистецтва де автор лише створює дійство), а в другому – мистецтво перформансу (де перформер є автором і виконавцем дії) (Станіславська, 2015 : 155).

Міністерство освіти нам пропонує саме перший варіант мистецької дії *performing art*, який припускає наявність автора лише як творця дії. Якщо розглядати цей варіант, тоді виникає питання – як можна бути автором, не володіючи хореографічними виконавськими навиками і не знаючи фізичних можливостей тіла людини при виконанні хореографічного тексту? Це теж саме, як бути лікарем-хірургом, який навчався по підручникам і ніколи за роки навчання не тримав в руках скальпель. Мистецтво хореографії – багатофункціональний вид мистецтва, володіння яким окрім постановочної діяльності передбачає наявність у здобувача освіти комплексу вмій та навичок, серед яких «Здатність забезпечувати високий рівень володіння танцювальними техніками, виконавськими прийомами, застосовувати їх як виражальний засіб» (Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський рівень) вищої освіти. Ступінь бакалавр. Галузь знань 02 Культура та мистецтво, спеціальність: 024 Хореографія, 2020 : 8).

А якщо брати до уваги переклад з англійської мови, тоді треба враховувати тільки виконавчі можливості у хореографічному мистецтві. В даному випадку, це теж саме як було зазначено вище, тільки з іншого ракурсу. Тобто володіння тільки виконавськими навичками не дає можли-

вості говорити про хореографічне мистецтво, тим більше в рамках вищої освіти.

Тобто невідповідність формулювання назви спеціальності тим завданням, які повинні виконувати заклади вищої освіти в рамках надання професійно-освітніх послуг з хореографічної освіти також викликають питання, навіть, якщо змиритися з тим, що хореографію (класичну, народну, сучасну в тому числі) можна віднести до перформативного мистецтва.

Може виникнути думка, що «перформативне мистецтво» в контексті назви спеціальності є узагальненим поняттям, яке збирає в себе всі види мистецтв, які несуть виконавські функції. Тоді виникає ще одне питання – чому музичне мистецтво не відноситься до перформативного (хоча у англійському варіанті Вікіпедії його прирівнює до перформативних видів), а є окремим найменуванням спеціальності? У відповідній деталізованій галузі Міжнародної стандартної класифікації освіти ISCED-2013 і у музичного мистецтва і у перформативного коди й найменування однакові – 0215, «Music and performing arts», але у варіанті, який представило МОН, музичне мистецтво стоїть окремим кодом В5 (Про внесення змін до Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, 2024 : 2). Невже музичне мистецтво не є сценічним видом мистецтва? Або не є виконавським мистецтвом? Або в нього не має авторів? Наприклад, заклади вищої освіти Польщі, країни ЄС, пропонують навчання за спеціальностями «Сучасний танець», «Педагогіка балету», «Хореографія» (Музичний університет ім. Фредеріка Шопена); «Хореографія і техніки танцю» (Музична Академія Ім. Гражини І Кейстута Бацевич В Лодзі). Знову питання, яким міжнародним документом корелюються ці спеціальності у європейських ЗВО?

Цілком зрозумілим є те, що євроінтегрування української освіти є невід'ємним кроком до шляху у Євросоюз. І для нашої країни – це радикальні зміни, бо багато років ми жили в різних економічних та соціальних світах. Навіть, не дивлячись на єдину систему Міжнародної стандартної класифікації освіти ISCED-2013, кожна країна має свої національні риси та нюанси у цій системі. Особливістю нашої, є народна-сценічна хореографічна творчість на професійній основі. Такий вид культури, як народно-сценічна хореографія з професійною підготовкою відсутня у країнах ЄС. Там заклади вищої освіти пропонують вивчення, переважно сучасної хореографії, та в окремих випадках – класичний хореографічний напрямок,

а народний танець представлений тільки в фольклорних побутових варіантах.

Можна сказати, що народно-сценічна хореографія являє собою своєрідний національний культурний скарб нашого народу. В умовах пристосування нашої країни до світових стандартів ми можемо загубити свою національну ідентичність, якби пафосно це не звучало. Тому, що наша система професійного хореографічного виховання орієнтована на підготовку універсального танцівника, як за напрямками хореографії (класична, народно-сценічна, сучасна), так і за можливостями універсального хореографа (виконавець, постановник, педагог). В умовах війни, коли наші люди були змушені роз'їхатися по всьому світу та адаптувались до життя в країнах Європи з використанням своїх професійних хореографічних навиків, в більшості випадків, вони змогли це зробити. Навіть, з'ясувалося, що підготовка наших фахівців знаходиться на більш високому рівні, ніж там, завдяки вище означеним факторам.

Висновки. Здійснивши дослідження за визначеною темою можна підсумувати. Перформативне мистецтво в будь якому перекладі та формулюванні – це інший вид мистецтва ніж просто мистецтво, до якого відноситься хореографія, тим більше народно-сценічна. Звукування та узагальнення хореографії до просто «виконавського мистецтва» не вважаємо коректним. Тому, можна підсумувати, що в контексті творчості, перформативне мистецтво – це форма сучасного мистецтва, яка від-

ступає від умовностей традиційного класичного мистецтва заради нових, авангардних пошуків відмінних форм, радикально далеких від базових законів створення та виконання художніх творів.

Невідповідність формулювання назви спеціальності «Перформативне мистецтво» в деякій мірі, може призвести до нівелювання та штучного зменшення значущості ролі хореографії, особливо народно-сценічної, у контексті культурного та професійного розвитку нашої країни.

Незрозумілою є логічність створення нової спеціальності, враховуючи спектр наявних освітніх програм та чинних Стандартів вищої освіти, що чітко окреслюють формування програмних результатів навчання за відповідними спеціальностями. Цілком очевидним є те, що формування Стандарту нової спеціальності матиме досить опосередковані результати навчання, що значно знизить рівень практичної підготовки здобувачів освіти. Злиття спеціальностей 024 Хореографія та 026 Сценічне мистецтво є неприпустимим і невілює важливість їх існування та зруйнує багаторічні напрацювання фахівців даних спеціальностей у сфері надання освітніх послуг.

Необґрунтоване рішення МОН про об'єднання означених спеціальностей не урахувало думку представників академічної спільноти. Дані експерименти, які не визначають доцільності таких дій, можуть мати, і матимуть, плачевні наслідки для сталої та якісної хореографічної мистецької освіти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безугла Р. Концептуалізація перформансу в науковому дискурсі. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2020. Вип. 16. Ч. 2. С. 18-26.
2. Вишеславський Г. Перформанс в культурі та мистецтві 1950–2010-х років. Плинність форм і змістів. *Збірник наукових праць Сучасне мистецтво*. 2019. Вип.15. С.77-102.
3. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Звіт про громадське обговорення проекту постанови Кабінету Міністрів України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2024/01/15/Zvit-HO-projekt.post.KMU-Pro-zatverdzh.perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.15.01.2024-1.1.pdf> (дата звернення 19.01.2024).
4. Меднікова Г. Соціально-культурологічні аспекти перформативного мистецтва. *Культурологічний альманах*. 2022. Вип.4. С.194-200.
5. Музична Академія Ім. Гражини І Кейстута Бацевич В Лодзі. URL: <https://www.amuz.lodz.pl/index.php/pl/> (дата звернення 23.01.2024).
6. Музичний університет ім. Фредеріка Шопена. URL: <https://chopin.edu.pl/universytet/wydzialy/wydzial-tanca> (дата звернення 23.01.2024).
7. Проект нового переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/08/08/HO-projekt.post.KMU-perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.08.08.2023.pdf> (дата звернення 19.01.2024).
8. Про внесення змін до Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2024/01/15/Zvit-dodatok.do-o-projekt.post.KMU-Pro-zatverdzh.perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.15.01.2024.pdf> (дата звернення 19.01.2024).
9. СловникUA. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%A4%D0%9E%D0%9C%D0%90%D0%9D%D0%A1> (дата звернення 19.01.2024).
10. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsn.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=14230&action=show> (дата звернення 19.01.2024).

11. Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський рівень) вищої освіти. Ступінь бакалавр. Галузь знань 02 Культура та мистецтво, спеціальність: 024 Хореографія, URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf> (дата звернення 19.01.2024).
12. Станіславська К. Сучасні перформативні практики: образотворчість чи театралізація? (На прикладі творчості Марини Абрамович). *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*. 2015. Вип. 16. С. 154-160.
13. Таблиця відповідності. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/08/08/HO-proyekt.post.KMU-perelik.haluz.znan.i.spetsial.TVO-Tablytsya.vidpovidnosti.08.08.2023.pdf> (дата звернення 19.01.2024);
14. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/performing-arts> (дата звернення 19.01.2024).

REFERENCES

1. Bezuhla R. (2020) Kontseptualizatsiia performansu v naukovomu dyskursi. [Conceptualization of performance in scientific discourse] [in Ukrainian]
2. Vysheslavskiyi H. (2019) Performans v kulturi ta mystetstvi 1950–2010-kh rokiv. Plynnyist form i zmistiv. [Performance in culture and art of the 1950s–2010s. Fluidity of forms and contents.] [in Ukrainian]
3. Pro zatverdzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnosti, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity: Zvit pro hromadske obhovorennya proiektu postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy [On approval of the list of fields of knowledge and specialties for which higher education applicants are trained: Report on public discussion of the draft resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine.] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2024/01/15/Zvit-HO-proyekt.post.KMU-Pro-zatverdzh.perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.15.01.2024-1.1.pdf> [in Ukrainian]
4. Miednikova H. (2022) Sotsialno-kulturolohichni aspekty performatyvnoho mystetstva. [Socio-cultural aspects of performative art] [in Ukrainian]
5. Muzychna Akademiia Im. Hrazhyny I Keistuta Batsevych V Lodzi. [Music Academy named after Grazyny and Keistuta Bacevich in Łódź] URL: <https://www.amuz.lodz.pl/index.php/pl/> [in Poland]
6. Muzychnyi universytet im. Frederika Shopena. [University of Music named after Frederic Chopin] URL: <https://chopin.edu.pl/uniwersytet/wydzialy/wydzial-tanca> [in Poland]
7. Proekt novoho pereliku haluzei znan i spetsialnosti, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vishchoi ta fakhovoi peredvyshchoi osvity. [The project of a new list of fields of knowledge and specialties, according to which applicants of advanced and professional pre-higher education are trained.] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/08/08/HO-proyekt.post.KMU-perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.08.08.2023.pdf> [in Ukrainian];
8. Pro vnesennia zmin do Pereliku haluzei znan i spetsialnosti, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity. [On making changes to the List of fields of knowledge and specialties for which higher education applicants are trained.] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2024/01/15/Zvit-dodatok.do-o-proyekt.post.KMU-Pro-zatverdzh.perelik.haluz.znan.i.spetsial.VO.15.01.2024.pdf> [in Ukrainian]
9. SlovnykUA. [DictionaryUA.] URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%A4%D0%9E%D0%9C%D0%90%D0%9D%D0%A1> [in Ukrainian]
10. Slovnyk inshomovnykh sliv. [Dictionary of foreign words] URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=14230&action=show> [in Ukrainian]
11. Standart vyshchoi osvity. Pershyi (bakalavrskiyi riven) vyshchoi osvity. Stupin bakalavr. Haluz znan 02 Kultura ta mystetstvo, spetsialnist: 024 Khoreohrafiia. [Standard of higher education. The first (bachelor's level) of higher education. Bachelor's degree. Field of knowledge 02 Culture and art, specialty: 024 Choreography] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf> [in Ukrainian]
12. Stanislavska K. (2015) Suchasni performatyvni praktyky: obrazotvorchist chy teatralizatsiia? (Na prykladi tvorchosti Maryna Abramovych). [Modern performative practices: visual arts or theatricalization? (On the example of Maryna Abramovych's work).] [in Ukrainian];
13. Tablytsia vidpovidnosti. [Correspondence table.] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/08/08/HO-proyekt.post.KMU-perelik.haluz.znan.i.spetsial.TVO-Tablytsya.vidpovidnosti.08.08.2023.pdf> [in Ukrainian].
14. Cambridge Dictionary. [Cambridge Dictionary] URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/performing-arts>